

CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN İTİBAREN TÜRKİYE'NİN İKTİSADİ BÜYÜMESİ (II)*

Dr. Bahri Kandaş

c) 1939-1945 Devresi:

Bu döneme, Katı Devletçilik ve Savaş Ekonomisi Devri denebilir. 1939 yılında II. Dünya Savaşı başlamış, savaşa girmemiş olmakla beraber Türkiye de savaşın etkisinden uzak kalamamıştır. 1939 yılında uygulanmaya başlanmak üzere hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanamamış, kurulması öngörülen 100 kadar sınıai işletme kurulamamıştır. Özel teşebbüsün sanayi ve ticaret alanlarındaki faaliyetleri üzerine eskisine nazaran daha sıkı bir denetim uygulanmış, Sanayi Teşvik Kanunu 1941 yılında kaldırılmıştır. Ağır Muamele ve Varlık Vergilerinin konulması, iş adamlarını korkutmuş, adeta piyasadan çekilmeye zorlamıştır.

Uygulanmakta olan Devletçilik, 1948 yılında İstanbul'da toplanan İktisat Kongresine katılan delegeler tarafından acı acı tenkit edilmiştir. Devri karakterize etmesi bakımından bunların bir kısmı aşağıya alınmıştır:

"...Şimdiye kadar tetkik edilen Devletçilik siyasetinin vasıfları:

1- Devlet çok çeşitli sahalarda müteşebbis olarak faaliyete geçmiştir. Ziraatçılık, ormancılık, madencilik, ticaret, nakliyecilik, fabrikacılık yapmakta, bu sahalarda en kudretli müteşebbis durumdadır.

2- Devlet, muhtelif sahaları inhisarı altına alarak fertlere kapatmıştır. Fertler, mali inhisarların mevzuuna giren işlerden başka; gemilerle yolcu nakletmek, kömür madenleri işletmek, şeker fabrikaları kur-

* İncelemenin birinci bölümü, dergimizin 19-21. sayısında yayımlanmıştır.

mak, diğer sanayi ile meşgul olmak imkânından kanunen ve bilfiil mahrumdur.

3- Ferdi mülkiyetin mevzuları tahdit edilmiştir.

4- Devlet, fertlere açık kalan mahdut sahalarda, hususi faaliyetleri ağır takyitlere ve formalitelere tabu tutmuştur⁽³⁷⁾.

1938 yılında maaşlı, ücretli ve memur sayısı 134.800 iken 1944 yılında 222.160 olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, çiftçi, sanayici, madenci, tüccar, gazeteci, serbest meslek erbabı temsilcilerinin sayısı 98, memur temsilcilerinin sayısı ise 384.'dür⁽³⁸⁾.

"İktisadi hayat, idari devletin emrine geçmiştir⁽³⁹⁾.

İthalat tamamiyle durduğundan, herhangi bir sınai hammaddenin veya teçhizatın yurda sokulması mümkün olamamıştır.

İhracat da bir önceki döneme nazaran çok azalmıştır. 1938 yılında ihracat (bin ton hesabıyla) 1460 iken, 1939 yılında 1140, 1940 yılında 660, 1941 yılında 430, 1942 yılında 460, 1943 yılında 330, 1944 yılında 350, 1945 yılında 310'a düşmüştür⁽⁴⁰⁾. 1938 yılı sonunda, iktisadi devlet teşekküllerinin kurulmasına dair 3460 numaralı kanun kabul edilerek, işletmelere hükmi şahsiyet verilmesine rağmen randımanlı ve beklenen ölçüde iyi çalışmaları temin olunamamıştır. Demiryollarının yapımı tamamiyle durmuştur. İçinde bulunulan şartlar sebebiyle savaş ekonomisine geçilmiş olması, sanayileşmeyi hemen tamamiyle durdurmuştur. 1930-1939 arasında sınai istihsal hacmi yüzde 21 arttığı halde, bu dönemde sadece yüzde 6 artmıştır⁽⁴¹⁾. Bir milyon çalışabilir gencin silah altına alınması, çeşitli üretim alanlarında verimin düşmesine neden olmuştur. Sanayi işçilerinin sayısı 1940 yılında 533 bine düşerek, 1935 yılına oranla yüzbine yakın azalma göstermiştir. Keza ziraat sektöründe çalışanların oranında da yüzde 4'lük azalma olmuştur. Sınai üretim endeksi 1940 yılında 136 iken, 1945 yılında ancak 138'e çıkabilmiştir (1938 fiyatlarıyla). Diğer yandan 1945 yılında, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kabul edilerek topraksız çiftçilerin toprak sahibi olmalarına çalışılmış, örnek çiftlikler kurulmuş, bunların yığın üretimde bulunmaları için gerekli teknik teçhizat temin olunmuştur.

Önceki bölümlerde olduğu gibi, bu devreye ait milli gelir rakamlarını aşağıya almakla, hem önceki hem daha sonra gelen devre ile mukayese imkânı hasıl olacak, savaş devri daha iyi anlaşılacaktır.

(37) Sarç Ö.C., *Türk İktisat Kongresi*, 1948, III. Kitap.

(38) Demitray T., *Türk İktisat Kongresi*, 1948, IV. Kitap.

(39) Başar A.H., *Türk İktisat Kongresi 1948*, I. Kitap.

(40) Suvla R.Ş., *Türk İktisat Kongresi*, 1948, IV. Kitap.

(41) Sarç Ö.C., *Yeni Türkiye*, s.219.

(42) Yenil A., a.g.e., s. 25.

TABLO 42

Milli Gelir (1939-1945)
(1948 fiyatları ile, Milyon TL)

Yıllar	Ziraat Geliri	Sanayi Geliri	Hizmet Geliri	Milli Geliri
1939	4.259,8	876,5	2.283,6	7.419,9
1940	4.418,7	923,0	2.338,6	7.690,3
1941	4.189,4	944,7	2.394,0	7.528,1
1942	4.555,3	883,3	2.449,4	7.888,0
1943	4.034,6	1.014,6	2.201,3	7.250,5
1944	3.907,9	1.070,9	2.186,8	7.165,6
1945	3.185,5	1.026,1	1.730,0	5.941,7

Fert başına milli gelirin seyri ise şöyledir (1948 fiyatlarıyla)⁽⁴³⁾: 1939 yılında 424, 1940 yılında 432, 1941 yılında 418, 1942 yılında 433, 1943 yılında 394, 1944 yılında 385, 1945 yılında 316 lira. Yedi yıllık artışın ortalaması 400 liradır. 1933-1938 ortalaması 387 lira olduğuna göre, 1939-1945 arasında fert başına artış sadece 13 liradan ibarettir.

d) 1946-1949 Devresi

II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile birlikte, iktisadi ve mali güçlüklerle dolu yeni bir döneme girilmiştir. Fikri sahada devletçiliğe ve devlet kapitalizmine karşı kuvvetli bir reaksiyon başlamıştır. Yerli ve yabancı iktisatçılar tarafından devletçiliğe karşı yöneltilen itirazlar artmıştır. 1946 yılında kurulan Demokratik Parti de liberalizme taraftar olmuş, devletçiliğin aleyhinde bulunmuştur. Bu meyanda hem dış ticaret, hem de ecnebi sermaye konularındaki telakkiler de değişmeye başlamıştır. Savaş sırasında ithalatın düşük seviyede kalması dolayısıyla biriken mal talebi çok fazlaşmıştır. Hüküm süren enflasyon sebebiyle paranın satın alma gücü de eskisine oranla çok düşmüştür. Toptan eşya fiyatları 1938-1945 arasında takriben 4 misli yükselmiştir. İç fiyatların yüksekliği sebebiyle maliyetin dış piyasalara oranla fazla oluşu, ihracat imkânlarını sınırlamış, buna mukabil ithalat mallarına talep çok yükselmiştir. Doların fiili ve resmi kurları arasında büyük fark doğmuş, resmi rayiç 1.32. TL iken fiili rayiç 1.80 TL olmuştur. Bu güç şartlar içinde Eylül 1946 yılında şiddetli bir devalüasyona baş vurulmuştur. 1938 esas alınınca, ithalat hacmi 1946 yılında 56 iken, 1947 yılında 103'e çıkmıştır. İthalat eşyası fiyat endeksi 1946 yılında 312 iken, 1947 yılında

(43) Tablo 10'un rakamları ile D.İ.E. nüfus rakamları alınmıştır.

473'e yükselmiştir. 1946-1947 ihraç malları fiyatları yüzde 20 nisbetinde yükselmiştir. 1946 yılında 223 milyon liralık ithalat, 413 milyon liralık ihracat; 1947 yılında 685 milyon liralık ithalat, 626 milyon liralık ihracat yapılmıştır. 1946 yılında 20,3 milyon liralık inşaat malzemesi, 55,5 milyon liralık makina ve teçhizat, 55,1 milyon liralık nihai tüketim malı, 92,8 milyon liralık hammadde ithal edilmiş, 1947 yılında ise sırasıyla 50,8; 169,2; 199,0; 265 milyon liralık ithalat yapılmıştır.

Rakamlardan anlaşılacağı üzere, yatırım malları ithalatı diğer mallara nazaran çok azdır. İthal edilen makina ve teçhizatın büyük kısmı, savaş yıllarında yıpranan, eskiyen fabrika malzemelerinden ibaretir⁽⁴⁴⁾. Bu yıllarda yabancı sermaye girişi ve özel yatırımlar da henüz yoktu. Savaş dolayısıyla uygulanamayan ikinci Beş Yıllık Sanayi Planının yerine 1945 yılında ufak çapta Üçüncü Beş Yıllık Plan hazırlanarak mevcut işletmelerin verimliliğini arttırmak, yapılan eşyaların kalitelerini düzeltmek, kağıt, dokuma ve çimento fabrikalarının kurulmasını temin gayesi güdülmüştür. Ancak 1947 yılı sonlarında Amerika'dan 28 milyon lira yardım alınmasından ve 1948 yılından itibaren Marshal Planına dahil olunmasından sonra Türkiye İktisadi hayatında önemli değişiklikler başlamıştır. 1948 yılında yapılan ithalatın yüzde 39,2'si, yatırım maddelerine aittir⁽⁴⁵⁾.

1948'deki yatırım tutarı 1.370 milyon lira olup, milli gelire oranı yüzde 17'dir⁽⁴⁶⁾. Savaş sonrası bu dönemde zirai sahada bitkilerin hastalıklara karşı korunması, tohum ıslahı yolunda gayretler sarfedilmiş, fazla emek isteyen ve iktisadi verimi yüksek olan pamuk, pancar, tütün gibi mahsullerin ekimi mutlak ve nisbi olarak genişlemiş, zamanla çoğunun hektar randımanları artırılabilmiştir. Aşağıdaki ramamlar bu durumu göstermektedir⁽⁴⁷⁾.

TABLO 12

Ekilen Saha (1000 Hektar)	Hektar Başına Randıman (Ton)			
	1934-1938	1946-1950	1934-1938	1946-1950
Pamuk	249	301	0.22	0.26
Pancar	34	46	11.60	15.50
Tütün	56	123	1.29	0.77

1948 yılında memlekette hâlâ 1.6 milyon kara saban bulunmasına

(44) Okyar O., *Yeni Türkiye*, 1959 s. 274.

(45) Okyar O., *Yeni Türkiye*, 1959. s. 269.

(46) Uhrenkacker W., *Türkei - Ein Wirtschaftliches Handbuch*.

(47) Okyar O., *Yeni Türkiye*, 1959.

karşın, ancak 640 bin pulluk, 1756 traktör vardır. Sanayi, ancak yüzde 6 gibi çok küçük bir yıllık artış kaydedebilmiştir. 1948 fiyatlarıyla milli gelir rakamları tablo 11'de gösterilmiştir:

TABLO 13

Yıllar	Ziraat Geliri	Sanayi Geliri	Hizmet Geliri	Milli Gelir
1946	4.630,4	1.110,5	2.014,0	7.754,9
1947	4.236,3	1.178,9	2.332,3	7.747,5
1948	4.691,4	1.206,6	2.936,7	8.814,7
1949	3.671,8	1.299,4	2.874,6	7.828,0

Fert başına milli gelir, 1946 yılında 404, 1947 yılında 394, 1948 yılında 440, 1949 yılında 381 liradır. Devre ortalaması, 1939-1945 ortalamasına nazaran 5 liralık artış göstererek 405 liraya çıkabilmiştir.

e) 1950-1960 Devresi

Parti programının 43'üncü maddesinde, "İktisadi hayatta özel kuruluş ve sermayesinin faaliyeti esastır. Onun için özel kuruluş ve sermayeye serbestlik ve güvenle çalışmak şartları ve yeni yeni iş alanları sağlanmalıdır" ilkesi yer alan Demokrat Parti, 22 Mayıs 1950 tarihinde iktidarı devralmış, TBMM'de okunan hükümet programında iktisadi ve mali siyasetinin ana hatları şöyle açıklanmıştır:

1- Ülkenin iktisaden donatılması süratlendirilecektir. Bunu sağlamak için yatırımlar arttırılacak, bütçenin yatırımlar dışındaki kısmı da mümkün olduğu kadar yalnız üretime yönelmiş harcamalara ayrılacaktır. Özel sermaye sistemi desteklenecek ve yabancı sermayenin Türkiye'ye akması, iç sermayenin de üretim faaliyetine yöneltilmesine çalışılacaktır.

2- Yatırımlar bir plana bağlanacaktır.

3- Üretim faaliyetleri bürokratik engellerden ve devletin zararlı karışmalarından kurtulacaktır.

4- Devlet bütçesinin gerçek anlamıyla denk olmasını sağlamak için devlet harcamalarında en fazla tutum ile hareket edilecektir.

İktisadi siyasetinin ana hatları bu olan hükümet liberal bir görüşle işe başlamış, devletçilik reddedilmiş, dış ticaretin büyük kısmı serbest bırakılmıştır. 1950-1952 yılları iç ve dış ekonomik dengenin ve kararlılığın, bolluğun ve büyümenin devam ettiği yıllardır.

Fakat ilk 2-3 yıl süren bu müsait ortam sona erip bir takım sıkıntılar

başlayınca devlet iktisadi hayata müdahalesini artırmış, gerek iç gerek dış ticaret üzerine kontroller yapmaya başlamıştır. 1954 yılından itibaren liberal sistemden tamamen uzaklaşmış, ithalatta liberasyon durdurulmuştur. Girişilen büyük yatırımlar ve gittikçe artan devlet giderleri büyük ölçüde enflasyonla karşılanmaya başlanmış, 1950 yılında 1 milyar lira civarında bulunan emisyon hacmi, 1953 yılında 1.903 milyon liraya ulaşmış, emisyondaki bu artışa kredilerdeki gelişme de katılınca talep hacmi çok büyümüş, fiyatlar hızla yükselmeye başlamıştır. Ortaya çıkan aşırı enflasyon politikasına, 1958 yılında alınan "İktisadi İstikrar Tedbirleri" ile son verilmek istenmiştir. Demokrat Parti hükümetinin, iş başına geçtikten 8 yıl sonra almış olduğu çok önemli istikrar tedbirleri kısaca şunlardır:⁽⁴⁸⁾

a) Paramızın dış kıymeti ayarlanmış ve ihraç ettiğimiz muhtelif mal gruplarına göre Amerikan doları başına, 210,280 ve 620 kuruş kambiyo alış primi ödenmesi kararlaştırılmıştır.

Ayrıca, ithalatta dolar başına 620 kuruş prim tahsil olunmasına ve böylece doların satış fiyatının yüzde 220 artışla 900 kuruşa yükselmesine karar verilmiştir.

b) Para arzının kontrolü kararlaştırılmış, kredi hacmi tahdit edilerek, bankaların plasmanlarının toplamı 30.6.1958 tarihindeki seviyede dondurulmuştur.

c) Paramın reel değerini artırmak için, ikraz ve mevduat faizlerinin ayarlanması derpiş edilmiştir.

d) Piyasadaki mevcut aşırı iştira gücünün massedilmesi için, devlet sektöründe fiyat zamlarına tevessül edilmiş ve 1956 Haziran ayından beri uygulanmaya başlanan Milli Korunma Kanununun kaldırılacağı ilan olunmuştur.

e) İthalatın tanzimi için yeni bir dış ticaret rejimi yürürlüğe konulmuş ve cari ihtiyaçların üçer aylık kotalar halinde ithali programa bağlanmıştır.

f) İhracatın teşvik için, ihracatın genel olarak serbest olduğu ilan edilmiş ve 15 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma hakkında yeni bir kararla, muayyen mallarımız için yukarıdaki kambiyo primleri ihdas edilmiştir.

g) İstikrarın devamı için devlet bütçesinde muvazene ihdas edileceği ve bütçe denkliliğini bozan mülhak bütçeli iktisadi devlet işletmelerinde maliyetin düşürülmesi, fiyatların ayarlanması, yatırım ve cari har-

(48) Cillov H., a.g.e., s. 144-145.

camalarda iktisadi kıstasların hakim olması yolunda reorganizasyon işinin ciddiyetle ele alınması derpiş edilmiştir.

1950-1960 devrinin genel görünüşünü bu şekilde kısaca belirttikten sonra, sektörlerin durumuna değinelim:

Tarım sektörü gelirinin, milli gelir içindeki yüzdeleri 1950-1960 yılları arasında cari fiyatlarla yüzde 49,9 ile 42,6; sabit fiyatlarla yüzde 50 ile 43,9 arasında değişmiştir.

Türkiye'nin en önemli döviz kaynağını tarım maddeleri ihracatı meydana getirir. İhracatın aşağı yukarı yüzde 70'i zirai maddelerden oluşur. Faal nüfusun büyük çoğunluğunun esas mesleği ziraattir. Esas mesleği ziraatçılık olan 15 ve yukarı yaştakilerin genel nüfusa oranı, 1950 yılında yüzde 42, 1955 yılında yüzde 41, 1960 yılında yüzde 36'dır. 1950 yılında yapılan toptan ticaret işyerleri sayımı; 12.586 işyerinden 5107'sinin gıda maddeleri, 1019 işyerinin zirai hammadde satışı ile meşgul olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu kısa açıklama, ziraatın Türkiye için önemini anlatmaya yeter. İktisadi gelişmenin hızlı ve tatminkar olabilmesi için bu sektöre gereken önemin verilmesiyle, ileri tarım tekniklerinin uygulanması lüzumu kendiliğinden ortaya çıkar. 1950-1954 yılları arasında ziraat sahasına önem verilmiş, 1955 yılından itibaren ziraat ihmal edilmiş, sanayi ön planda tutulmuştur. 1950 yılında 14.049.000 hektar olan toplam kültür toprağı 1955 yılında 22.808.000 hektara yükseltilmiştir. Bu devrede traktör sayısı 50 binin üzerine çıkmış, sulanan sahanın genişlettilmesine çalışılmıştır. Tarım kredileri arttırılmış, köylüye ileri tarım usullerinin öğretilmesi için çaba harcanmıştır. Bu sahaya verilen kredi miktarı aşağıdadır.⁽⁴⁹⁾

TABLO 14

Yıllar	Zirai Krediler	
	Zirai Kredi (Milyon TL.)	Genel Kredilere Yüzdesi
1951	646	36
1952	1967	41
1953	1213	35
1954	1497	35
1955	1558	31
1956	1888	31
1957	2108	47
1958	2161	25
1959	2313	24
1960	2392	25

(49) Cillov H., a.g.e., s. 207.

Milli gelirin yarısına yakın kısmını teşkil eden zirai sektöre verilen kredilerin yeterli olduğu iddia olunamaz. Tasarruf sermayesine sahip bulunmayan, yaşama standardı çok düşük Türk köylüsünün, kredi ihtiyacı büyüktür. Oysa yetersiz zirai kredilere bakıldığında, durumun daha da elverişsiz olduğu görülür. Bu kredilerin yüzde 19'u çevirme, yüzde 6 gibi çok ufak kısmı ise tesis ve donatım kredileri olarak verilmiştir. Çevirme kredileri çok kısa vadeli olduğundan, bunlarla herhangi bir yatırımda bulunma imkânı yoktur.

Ziraata çok önem verildiği 1950-1955 yılları arasında bu sahaya yapılan yatırımların 5 yıllık ortalaması, diğer sahalara yapılan yatırımların yüzde 12,5'i oranında kalmıştır. Cari fiyatlarla 1950-1955 yılları arasında bu sahaya sırasıyla 135,8; 195,1; 312,1; 22,4; 211,3; 247,6 milyon, toplam olarak 1.510 milyon liralık yatırım yapılmıştır⁽⁵⁰⁾.

On yıllık devrede, ekilen kültür topraklarının oranı 1945 yılında yüzde 18,1 iken, 1955 yılında yüzde 29,4; 1960 yılında yüzde 32,5'e yükselmiş; 1950 yılında 50.000 hektar kadar olan sulanan alan, 1959 yılında 1 milyonun üzerine çıkarak ekilebilir toprakların yüzde 9'una ulaşmıştır.

Zirai üretim endeksi, 1953 yılında 155 iken 1960'da 171 olmuş (1948 = 100), elde olunan mahsul miktarları artmıştır. Ancak bu sahada yapılan işler ve sarfedilen gayretler, Türkiye'nin hızla az gelişmişlikten kurtulmasını mümkün kılacak ölçüde tesirler yapamamıştır. Aşağıda yazılı rakamlar tarımda hektar başına verimin çok düşük olduğunu ortaya koyar⁽⁵¹⁾.

TABLO 15
Türkiye'de Tahıl Ekilişi, Üretim ve Verim Endeksi
(1939 = 100)

Yıllar	Üretim	Ekiliş	Verim
1930	100	100	100
1950	95	108	88
1951	131	115	114
1952	149	129	117
1953	176	144	111
1954	118	147	80
1955	151	158	97
1956	145	161	90

(50) Gürtan K., *Türkiye'de Yatırımlar*, s. 142.

(51) Serin N., a.g.e., s. 57.

1957	179	159	112
1958	185	164	119
1959	172	166	104
1960	185	168	110

Türkiye için fevkâlade bolluk yılı olan 1953'de, hektar başına 1248 kg. buğday alınmıştır. Halbuki Batı Almanya'da 1959 yılında 3380, Belçika'da 3900, Danimarka'da 4100 Kg. buğday elde olunmuştur. Türkiye'de hektar başına kullanılan gübre miktarı da tarım sahalarında ileri ülkelerle mukayese olunmayacak kadar azdır. 1959-1960 arasında Türkiye'de hektar başına 1,1 kg. suni gübre kullanıldığı halde, Yeni Zelanda'da 519 kg., Batı Almanya'da 275 kg., İtalya'da 54 kg., İngiltere'de 586 kg. ve Yunanistan'da 36 kg. sarfedilmiştir. İşçi başına verimi 1950 yılında 0,66, 1955 yılında 0,61'dir. 1955 Yılı Temmuz ayında bu sektördeki gizli işsiz sayısı 400 bin, Ocak ayında 7.400.000, 1960 yılının aynı aylarında ise 800 bin, 8.800.000'dir⁽⁵²⁾.

Türk köylüsü yılda ancak 80 gün kadar çalışmaktadır. Bu rakamlar, tarım sahasındaki nüfus baskısının şiddetini, hızla artan, kendilerine çalışma alanı yaratılmayan nüfusa bu sektörün barınak ödevini gördüğünü açık seçik ortaya koyar. Aşağıya alınan yıllık ziraat gelirlerine dair rakamlar da, gelişmenin yavaş olduğunu doğrular mahiyettedir⁽⁵³⁾.

TABLO 16
Ziraat Geliri
(1948 fiyatlarıyla, Milyon TL)

Yıllar	Ziraat Geliri
1950	4.551,2
1951	5.493,5
1952	5.848,3
1953	6.403,4
1954	5.141,0
1955	5.607,5
1956	5.034,7
1957	6.248,3
1958	7.342,7
1959	7.317,4
1960	7.374,7

(52) Kalkınma Planı, C. 5., s. 616.

(53) İstatistik Müdürlüğü, Türkiye Milli Geliri, 1948-57 ve 1948-53-60

Hesaplamalar, heryıl 1 milyar 800 milyon lira değerindeki mahsulün haşereleler tarafından ziyaa uğratıldığını göstermiştir.⁽⁵⁴⁾

Sanayi:

1950-1960 devresinde sanayileşme yolunda büyük çaba sarfedildiği aşıkardır. İlk yıllarda havaların elverişli gitmesiyle zirai üretim artmiş, dünya piyasasında savaş sonu meydana gelen müsait durum dolayısıyla, zirai ürünler yüksek fiyatlarla ihraç olunabilmiş, Kore buhranı bilhassa pamuk fiyatlarının çok yükselmesi sonucunu doğurmuştur. Ülkeye hibe şeklinde 891 milyon dolarlık yardım yapılmış, alınan dış yardımlar 1959 yılı sonunda 1 milyara ulaşmış, yabancı sermayeyi teşvik konusundan yararlanarak ülkeye 83 milyon liralık yabancı sermaye girmiştir. 1950 yılında kurulmuş olan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın sağlamış olduğu orta ve uzun vadeli krediler de, özel sınai kuruluşlara yeni olanaklar sağlamıştır. Sağlanan bu geniş imkânlar; incelenen devrede sanayi (imalat-maden-enerji) alanına her yıl daha fazla yatırım yapılmasına yol açmıştır. Yıllar itibariyle yapılan yatırımlar şöyledir⁽⁵⁵⁾.

TABLO 17

İmalat ve Maden - Enerji Sahalarına Yapılan Yatırımlar (1948 fiyatlarıyla, Milyon TL)

Yıllar	İmalat	Maden-Enerji
1950	131,8	95,2
1951	163,9	78,0
1952	204,4	104,8
1953	236,9	143,6
1954	241,5	300,9
1955	300,9	156,0

Bütün Yatırımlara Yüzdesi

Yıllar	İmalat	Maden-Enerji	Toplam
1950	10.0	7.2	17.2
1951	11.0	5.2	16.2
1952	11.5	5.9	17.4
1953	10.7	6.5	17.2
1954	13.0	7.4	20.4
1955	14.9	7.7	22.6

(54) Saylan N.D., *Türkiye'nin Kalkınması*, s. 152.

(55) Gürtan K., *Türkiye'de Yatırımlar*, s. 152.

İnşaat hariç, bu sahaya yapılan yatırımların toplam gayrisafi yatırımlara oranının yüzde 20 civarında olduğu görülür. Bunun sonucu olarak şeker sanayii, dokuma sanayii, çimento sanayii, azot sanayii, yem sanayii, gıda maddeleri sanayii, tütün ve içki sanayii, kimya sanayii, madeni eşya sanayii, makina ve malzeme sanayii, nakil vasıtaları sanayii gibi pek çok dalda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Hatta şeker ve dokuma sanayilerinde ihracat yapabilecek hale gelinmiş, diğer bazı sanayi kolları ise Türkiye ihtiyacını karşılar olmuştur. Sanayide çalışanların yüzdesi, 1945 yılında yüzde 9,5 iken, 1950 yılında yüzde 10,1'e; 1955 yılında yüzde 11,8'e yükselmiştir. Sınai kuruluşların sayıları artmıştır.⁽⁵⁶⁾

TABLO 18

Gruplar İtibariyle Orta ve Büyük Sınai Kuruluşlar Sayısı
10 ve Daha Yukarı B.G. Çalıştırıcı Kuvvet Kullanan veya 10 ve
Daha Yukarı İşçi Çalıştıran İşyerleri Sayısı

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Gıda	939	1010	1057	1185	1205	1295	1326	1281	1365	1453	1638
İçki	24	29	32	39	64	46	49	54	57	57	96
Tütün	57	98	122	171	199	206	225	198	194	149	134
Dokuma	457	514	566	639	734	879	892	906	993	1028	1035
Giyim	27	9	11	12	17	22	26	29	36	39	51
Tahta-Mobilya	234	244	239	256	261	271	426	445	469	436	424
Kağıt-Kağıt Yapımları	11	7	9	10	9	14	16	18	26	32	39
Basın-Yayın	81	63	71	89	103	112	123	123	132	138	157
Deri-Deri Yapımları	42	41	39	43	45	53	53	56	73	107	137
Kauçuk	48	49	56	65	65	72	92	99	144	177	149
Kimya	314	323	361	433	466	484	512	536	549	612	602
Petrol-Maden Kömürü	2	3	2	3	3	5	7	8	8	7	7
Taş-Toprak	101	117	195	249	361	393	421	386	453	473	404
Maden Eritme	50	38	40	51	57	67	72	83	99	119	115
Madeni Eşya	76	74	76	83	88	99	114	113	156	194	174
Makina	64	61	70	79	79	113	143	181	182	192	147
Ulaştırma Araçları	46	31	39	54	56	66	81	80	93	105	90
Toplam	2618	2747	3028	3504	3850	4262	4612	4612	5121	5705	5603
Sayıca Artış (%)	128.8	4.9	10.2	15.7	9.9	10.7	8.2	0.4	10.6	1.6	7.6

Orta ve büyük sanayi kuruluşlarında çalışan işçi sayısı 1950'de

(56) Serim N., a.g.e., s. 192 a.

1.657.000 iken, 1960'da 3.012.000 olmuştur. Fiziki üretim büyük artış göstermiştir. Sınai istihsal endeksi, 1953'de 157 iken 1960'da 242'ye yükselerek (1948 = 100), milli gelir içindeki payı devamlı olarak artmıştır. Buraya kadar izaha çalışılan hususlar, bu devrede meydana gelen sınılaşmanın doyurucu olmadığını göstermektedir:

a) 1954 yılından itibaren başlayan enflasyon gelişmeyi önleyici rol oynamıştır.

b) Ödemeler bilançosunun 1950'den itibaren devamlı ve çoğalan yönde açıklar vermesi gelişmeyi engellemiştir.

c) Yatırımlar çok defa bir plan program dahilinde değil, oy düşüncesi, keyfilik ve sübjektif esaslara göre verimli ve iktisadi olmayan sahalara yapılmıştır. Yapılan yatırımların çoğu büyük temel alt yapı yatırımlarıdır. Bu durum uzun vadede faydalarını gösterecektir.

d) Sermaye piyasasının mevcut olmayışı, kredi sisteminin sınai sahada dışında büyük çoğunluğu itibari ile mesken ve ticari sahalara akması da sanayileşmeye ters yönde etkide bulunmuştur.

e) Yetişkin, bilgili tecrübe sahibi müteşebbislerin yokluğu veya pek az oluşu da sınılaşmayı kösteklemiştir.

e) Enerjinin, nakliyatın pahalı, iş randımanının düşük oluşu da keza menfi rol oynamıştır.

g) Güdülen para ve maliye politikaları da yurt kalkınması için uygun ve yerinde olmamıştır.

Hizmet Sektörü:

Bu devrede, hizmet sektöründe de gelişme olmuş, milli gelir içindeki yüzde oranı artmıştır. Tablo 19'den bu durumu görmek mümkündür.⁽⁵⁷⁾

TABLO 19
Hizmet Sektörünün Dağılımındaki Değişmeler
(Milli gelirin yüzdesi olarak)

Yıl	Ulaştırma	Serbest Meslekler	Ticaret	Devlet Hizmeti	Mali Müessesesi
1950	5.3	3.9	10.6	10.2	1.7
1951	5.2	4.1	10.1	8.9	1.0
1952	6.4	4.1	10.6	8.7	2.0
1953	5.9	3.7	11.2	8.5	2.0
1954	7.0	4.3	12.2	8.5	3.7
1955	6.8	4.6	13.1	8.2	2.9

(57) Yenal A., a.g.e., s. 76.

1956	6.9	4.7	10.1	8.1	3.0
1957	6.7	4.4	8.4	7.7	3.0
1958	5.9	4.2	7.4	6.9	2.8
1959	6.7	4.5	7.9	8.4	2.8
1960	7.5	4.6	8.1	7.9	3.1

Tablodan, ulaştırma ve haberleşme ile mali müesseseler sektörlerinin milli gelir içindeki oranlarının arttığı neticesi çıkmaktadır. Bu, kapalı ziraat ekonomisinden yavaş yavaş piyasa ekonomisine geçişi ifade eder.

Ziraat, sanayi ve hizmet sektörleri hakkındaki izahlardan sonra 10 yıllık döneme ait milli gelir rakamlarını görelim.

TABLO 20⁽⁵⁸⁾
Türkiye Milli Geliri
(1948 fiyatlarıyla, Milyon TL)

Yıllar	Ziraat Geliri	Sanayi Geliri	Hizmet Geliri	Milli Gelir
1950	4.551,2	1.468,8	3.098,9	9.098,3
1951	5.493,5	1.571,9	3.454,0	10.495,6
1952	4.843,3	1.760,9	3.809,6	11.393,0
1953	6.403,4	2.102,1	4.187,7	12.664,5
1954	5.141,0	2.018,5	4.317,2	11.360,7
1955	5.607,5	2.116,3	4.638,1	12.333,9
1956	6.094,7	2.219,4	4.884,7	13.168,9
1957	6.248,3	2.495,7	5.276,2	13.988,5
1958	7.342,7	2.629,4	5.656,3	15.663,9
1959	7.317,7	2.736,6	6.220,6	16.311,6
1960	7.374,7	2.816,5	6.670,5	16.799,8

Halbuki, cari fiyatlarla 1950-1960 arasındaki milli gelir 1948'e nazaran 5 misli artış göstermiştir. Fert başına düşen gelir: 1950'de 434, 1951'de 485, 1952'de 513, 1953'de 555, 1954'de 489, 1955'de 513, 1956'da 132, 1957'de 549, 1958'de 596, 1959'da 604, 1960'da 605 liradır. Devre ortalaması 534 liradır. Bu, ortalaması 405 olan 1946-1949 dönemine nazaran 129 liralık bir artışı ifade eder. Cari fiyatlarla fert başına milli gelir, 1950'de 428 iken 1960'da 1613 liraya çıkmıştır.

f) 1960'dan sonrası:

27 Mayıs 1960 inkılabı, Demokrat Parti devrine ve onun izlediği eko-

(58) Yenal A., a.g.e, s. 25.

nomik politikaya son vermiş, 30.9.1960 tarihli ve 31 sayılı kanunla Başbakanlığa bağlı olmak üzere "Devlet Planlama Teşkilatı" kurulmuş, planlı iktisadi ve toplumsal gelişmenin temelleri atılmıştır. Bu yıldan itibaren ekonominin bütün dallarında, gerek özel gerek devlet iktisadi faaliyetlerinde sağlam bir iktisadi gelişmeye imkân verecek karma ve gerçekten planlı bir kalkınma programının hazırlanmasına başlanmış ve 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmasına geçilmiştir.

1961 yılı genellikle ekonomik durgunluk içinde geçmiştir. Sınai üretimde, demir çelik üretimi azalmış, çimento 1960'a nazaran hiç artma göstermemiş yün ipilik ve dokuma üretimi yüzde 20 oranında azalmış, pamuklu dokumada herhangi bir artış olmamıştır⁽⁵⁹⁾. Yatırımlar kaynaklarımızın yüzde 14,5'i oranında kalmış,⁽⁶⁰⁾ özel tüketim rakamlarında 1960'a oranla bir miktar düşme görülmüştür. Sanayi dalında 0,3 gibi çok düşük bir gelişme olması,⁽⁶¹⁾ ekonomideki durgunluğu bariz şekilde belirtir. 1962 yılının ikinci yarısında gerek özel gerekse kamu yatırımlarındaki artışlar ve tarımda iyi mahsul alınması, durgunluğun sona ermesinde, ekonomik hayatın yeniden canlanmasında başlıca rolü oynamıştır. Sınai üretim artmaya başlamış, petrol ürünleri, kağıt, çimento, kimyevi gübreler üretiminde önemli artışlar olmuştur. Devlet Planlama Teşkilatı'nca hazırlanan 1962 yılı program tasarısının uygulanması da, diğer faktörlerle birlikte o yıl yüzde 6'lık bir gelişme hızına ulaşılmasını mümkün kılmıştır⁽⁶²⁾.

1963 yılından itibaren, Türkiye'nin on beş yıllık bir devrevi planın ilk safhası olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulanmasına geçilmiştir. Planın hazırlanmasında Türk toplumunun ulaşmak istediği toplumsal ve iktisadi hedefler ile harekete geçirilmesi gereken kaynaklar on beş yıllık bir devreye göre ele alınmıştır. Planla on beş yıl sonunda ulaşılması istenen hedefler kısaca şunlardır:

- 1- Yüzde 7'lik gelişme hızının sağlanması, çalışma seviyesi ile ilgili sorunların çözülmesi;
- 2- Dış ödeme dengesine ulaşılması;
- 3- Bu hedeflerin toplumsal adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmesidir.

1963 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının gerçekleşmesi için, Gayri Safi Milli Hasılanın ortalama yüzde 18,3'ünü yatırımlara ayırmak gerekecektir. Bunun yüzde 14,8'inin

(59) D.P.T., 1963 Programı, Ankara, 1963, s. 15.

(60) Cillov H., a.g.e., s. 147.

(61) Serin N., Sanayileşme Siyaseti ile Sınai Gelişme, Ankara, 1967, s. 77.

(62) D.P.T., 1964 Yılı Programı, s. 18-19.

tasarruflarla, yüzde 3.5'inin dış kaynaklardan finanse edileceği hesaplanmıştır. Yüzde 7'lik kalkınma hızının gerçekleştirilmesi büyük ölçüde sanayi dalında meydana gelecek gelişmeye bağlıdır. Sanayi dalında yıllık ortalama hız yüzde 12.9, tarım alanında yüzde 4,2 olarak öngörülmüştür. Bu dönemde yapılacak toplam yatırımların ana sektörlerle göre dağılımı şöyledir:⁽⁶³⁾

TABLO 21
Yatırımlar (1963 - 1967)

Sektörler	Milyon TL.	Yatırım Toplamına Yüzdesi
Tarım	10.548,4	17.7
Madencilik	3.233,0	5.4
İmalat Sanayii	10.089,2	16.9
Enerji	5.134,0	8.6
Ulaştırma	8.159,4	13.7
Hizmetler	3.965,9	6.6
Konut	12.116,0	20.3
Eğitim	4.227,0	7.1
Sağlık	1.346,9	2.3
Turizm	327,0	1.4

Planın ilk uygulama yılı başarılı olmuş, program genel olarak yüzde 91 oranında gerçekleştirilmiş, sanayi dalındaki gerçekleşme oranı yüzde 87'ye varmıştır. Yapılan hesaplar, plan hedefi olan yüzde 7'nin üzerinde yüzde 7.5 oranında bir kalkınma hızına ulaşıldığını göstermiştir.

1964 yılında iktisadi faaliyetlerin seyrinde yavaşlama ve durgunluğa doğru bir temayül görülmüştür. 1965 yılı programında bu temayülün başlıca nedenleri; toprak reformunun gecikmesi, Kıbrıs anlaşmazlığı, dış ticaret dalında görülen gerileme, devlet ve özel sektör arasında iyi bir işbirliğinin kurulamaması olarak gösterilmiştir. Tarımsal üretimin düşük olması, konsorsiyum kanalıyla yapılan yardımın düşük olmasının da etkilerini buna eklemek lazımdır⁽⁶⁴⁾. Durgunluğu gidermek için para ve maliye siyaseti alanlarında alınan tedbirler tesirlerini kısa zamanda göstermiş, yılın ikinci yarısında iktisadi hayatta canlılık tekrar başlamıştır. 1964 yılında sağlanan kalkınma hızı yüzde 4.3 olmuştur. Sanayi dalında ulaşılan gelişme hızı yüzde 8.6'dır.

1964 yılının ikinci yarısında başlayan canlılık 1965 yılında da devam etmiş, bilhassa yapım sanayi kolunda hızlı bir gelişme görülmüştür.

(63) D.P.T., *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, s. 136.

(64) Serin N., a.g.e., s. 79.

Hesaplar, bu yıl kaydedilen kalkınma hızının yüzde 4.9 olduğunu göstermiştir⁽⁶⁵⁾. 1961 ve 1962 yıllarına ait sabit fiyatlarla milli gelir aşağıdadır (1948 fiyatlarıyla Milyon TL):⁽⁶⁶⁾

<u>Yıl</u>	<u>Milli Gelir</u>
1961	16.740,0
1962	17.712,0

Fert başına düşen gelir 1961'de 585, 1962'de 602 liradır. Bu yıllarda fert başına düşen gelirin 1960 yılına nazaran düşük oluşu, 1960 yılı milli gelirin 16.799,8 milyon olarak ele alınmış olmasından kaynaklanıyor. Diğer bir tahminde, aynı yıla ait milli gelir, 16.677,0 milyon olarak gösterilmiştir. Bu iki rakam arasındaki fark, tahminlerin birbirini tutmadığını ortaya koymaktadır. Son yıllara ait istatistiki bilgi olmadığından mukayeseye yansiyacak rakamlar buraya alınmamıştır.

(65) Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1967 Yılı Programı ile Uygulama Esaslarına Ait Karar, s. 115.

(66) Cillov H., a.g.e., s. 115.